

.. Ett sanningsord uppväger hela världen

Han kunde slappna av bland sina estniska vänner. Särskilt nämner han Georg Tenno och Lembit Aasalo, båda f.d. fångar. Han kunde vara fri med dem. Nu fick han också kontakt med Marta Port genom familjen Susi. Hennes man och hennes söner hade genom lojalitet mot det nya systemet fått en privilegierad ställning, men icke desto mindre tog hon en stor risk genom att engagera sig för familjen Susi och andra återvändare. På Marta Ports gård i Haava skrev Solsjenitsyn 1965 sitt drama Stridsvagnar vet sanningen.

I september 1965 bröt kritikstormen ut. Han var beredd att bli arresterad när som helst. Vad som redan var färdigt av Gulag-arkipelagen gömdes på Lembit Aasalos gård. Vintrarna 1965-1966 samt 1966-1967 arbetade Solsjenitsyn i fullständig avskildhet med sitt manuskript på gården i Haava. sammanlagt 146 dagar. Marta Port visade en fullständig diskretion. Inte ens hennes familj visste om att författaren var där. Till grannarna sade hon att det var en rysk professor. Själv skriver Solsjenitsyn om dessa vintrar i Estland: "Jag arbetade så som jag aldrig tidigare i livet hade arbetat. Det tycktes mig som om det inte längre var jag som skrev. Jag sveptes med, min hand fördes av en

kraft utanför mig själv. Jag var endast låset för en brunn, som varit stängd ett halvt sekel och som nu flödade över." Arnold Susi, som under samma tid skrev sina memoarer, bidrog med mera material, liksom hans barn Heli och Arno. Deras erfarenheter finns med i Gulagarkipelagens avsnitt om barnen i fångenskapen. Helis tonårige son lärde sig mikrofoto-
grafi och gjorde en säkerhetskop-
ia av manuskriptet. Papperskopior av manuskriptet lades i metallcy-
lindrar som gömdes i Haava. Heli och tre av hennes väninnor erbjöd sig att gömma arbetsmaterialet till det väldiga verket. Sannolikt finns detta material fortfarande i Estland.

I Gulag-arkipelagen del 3 kap. 17 finns en skildring med Arnold Susi som källa. Den berör barnens situation i Gulag, men den blir samtidigt en berättelse om hans egna upplevelser. Bakgrunden är den situation för barnen som uppstod främst genom den statligt framprovocerade svältkatastrofen 1931-1932. Den beräknas ha kosta 10 miljoner människors liv. Många barn miste då sina föräldrar. Gatubarn drev omkring i de stora städerna och överlevde genom kriminalitet. För att hejda detta sänktes straffmyndigheten, och

straffvärdet för stöld höjdes. Solsjenitsyn berättar om en fjortonårig flicka, som dömdes till 3 års fängelse för stöld av tio gurkor. Arnold Susi hölls fånge i ett läger, där fångarna var förlagda i jättelika underjordiska sovsalar med 500 i varje. Alla fångar levde på svältgränsen, även de ungdoms-
brottslingar som i stora gäng terroriserade de andra fångarna. Dessa fick hämta den sparsamt utnämnda maten i ett tråskjul och sedan ta sig tillbaka till sovsalen, en riskabel vandring i den sibiriska vintern. Arnold Susi berättar om hur ett gäng ungdomar slog omkull en gammal man och tog hans mat. Den gamle ropade: "Jag håller på att dö av svält!" Men ungdomarna skrattade åt honom: "Du kommer i alla fall att dö, så vad spelar det för roll!"

Julén 1968 besökte Solsjenitsyn Estland en sista gång. Arnold Susi och Georg Tenno hade då avlidit. Tillsammans med Arnold Susis barn tände han ljus på deras gravar vid ruinen av S:t Birgittas kyrka. Senare skrev han: "Å, mina kära estländare! Vet ni hur mycket ni har gjort för vår gemensamma sak? En del av mitt hjärta kommer för alltid att förbli hos er."

Christian Braw

Svenska S:t Mikael's församlings medlemmar och vänner tillönskas

Rootsi-Mihkli koguduse liikmed ja sõbrad soovitakse

Rõõmsaid Jõule ja head uut aastat!
Fridfull Jul och välsignat nytt år!

Ordet blev kött och tog sin boning ibland oss

Gud ords förklaring till julensunder kan man inte annat än förundras över, och i bästa fall mitt i tidens stress stanna upp i tillbedjan inför med änglar, herdar och österns vise. Det gäller då att stänga av ordfabrikernas brus där orden och budskapen produceras i allt snabbare takt och oftast med betoning på ett så kallat globalt ansvar, där resultatet inte kan bli något annat än antingen skenhelighet eller hopplöshet, som båda blivit till verkliga folksjukdomar i vår egen tid. Enda lösningen är att komma till Julens barn, Jesus Kristus, så att den skenhelige kan bli fri från sitt självbedrägeri, och den

som fastnat i hopplöshetens trask kan vinna tro till att Jesus har kommit hit till världen just för att frälsa syndare, och att det vare sig finns någon synd som är så stor att den inte kan förlätas, men heller ingen som är så liten att den inte behöver förlätas. Hoppet finns endast och allenast i Ordet som blivit kött där allt koncentreras till ett barn på en bestämd plats och tid i absolut motsats till ordfabrikernas ständigt växande produktion om allt och överallt med enda målet att förhindra så många som möjligt att göra som herdarna gjorde när de genast begav sig iväg för att se vad de fått höra. För den verkliga julglädjen kan vi

endast bli delaktiga av genom att Ordet får ta sin boning hos oss, så att vi inte gör som de dåtida betlehemsborna, som inte ville finna någon plats för Julens barn, utan tvärtom tar emot honom och bevarar honom som våra hjärtans ende och slutlige Konung. Endast och allenast då har vi blivit delaktiga av den julglädje som räcker året om och varar ända in i evigheten.

Palvetagem:

Taevane Isa, Sulle olgu kiitus ja austus igavesti, sest nõnda oled sina maailma armastanud, et sa oma ainusündinud Poja oled annud ja lasknud teda inimeseks sündida ning meie vennaks saada.

Sa saatsid igavese elu meie keskele, et meie elaksime.

Sa läkitasid oma valguse alla meie pimedusse, et meie saaksime valgustatud. Sa lasksid oma Poja saada vaeseks inimeselapseks, et meie Sinu lasteks saaksime. Minu Issand ja Jumal, kui imeline oli Sinu tarkus ja arm, et meid ära päästa. Ma palvetan alandlikult Sinu poole Sinu Poja sõime juures. Ära põlga minu nõtra tänu ja kiitust Jeesuse Kristuse pärast. Aamen.

1. detsembril möödus 1 världen Naissaare valla taastam

1816. aastal kaotati Eestimaal ja 1819. aastal Liivimaal pärisorjus. Siis hakati mõisamaadel moodustama valdu, s.o talurahva seisuslikke omavalitsusi. Juba täpsemalt reguleeriti vallakorraldus 1866. aasta Baltimaade luterlike kubermangu vallakogukonna seadusega. Veel mõni aasta ja 1873. või 1874. aastal moodustati ka Naissaarel vald. Seni oli saare rahvas olnud Tallinna linnako-

danikud. Üheks esimeseks noore valla otsuseks oli siis koolimaja ehitamine, milleks valda kohustas ka 1866. aasta seadus. Tulevase sõja unistustes asus ka Venemaa selleks ettevalmistusi tegema. Naissaarel asuti ehitama merekindlusi. 1. mail 1914 lõpetati Naissaare valla toimimine ja selle territoorium ühendati Harku vallaga. Seega võib öelda, et Naissaare ja

naissarlaste jaoks algas I maailmasõda 1. mail, seda 3 kuud enne päris sõja algust. Nagu Viktor Aman kirjutab oma raamatus "Raamat Eestimaa rootslastest", tuli 1914. aasta suvel kõigil elanikel saarelt lahkuda – kokku 33 perel ja 415 inimesel.

Saksa okupatsiooni ajal hakkas naissarlaste vähehaaval saarele tagasi pöörduma. 1919. aasta jaanipäeval peeti esimene

här fick familjen Susi bo den första tiden. Denna gård skulle komma att få en världshistorisk betydelse genom Alexander Solsjenitsyn.

1953 släpptes Solsjenitsyn från fänglägret men var fortfarande förvisad och förhindrad att återvända till det egentliga Ryssland. I sin förvisning i Kazakstan skrev han Den första kretsen. Titeln syftar på Dantes Inferno och dess skildring av helvetets "mildaste" del. 1962 inträffade en litterär sensation i Moskva. Tidskriften Novy Mir publicerade Solsjenitsyns lilla roman från fänglägret, En dag i Ivan Denisovitjs liv. Det var första gången någon i Sovjetunionen hade talat offentligt om den kommunistiska terrorn. Arnold Susi kom ihåg medfångnen från Lubjanka och sände ett gratulationsbrev. I sitt brev berättade Arnold Susi att han och familjen nu återvänt ur förvisningen men att de inte hade

skriver han: "Det var som en tändande gnista."

Så återknöts kontakten från 1944, och den kom att bli intensiv. Solsjenitsyn blev visserligen medlem i det sovjetiska författarförbundet, vilket gav honom förmåner och därmed en viss frihet. Men han visste mycket väl, att det han planerade skulle spränga grunden för hela sovjetsystemet. Han kände sanningens oerhörda kraft. I årtal hade han samlat information om den kommunistiska fänglägersvärlden, Gulag-arkipelagen, och nu hade han föresatt sig att gestalta sitt material i en helt ny, unik form, dokumentärromanen. Det var ett gigantiskt arbete, som nu låg framför honom, och ämnet var också oerhört. Det beräknas att 100 miljoner männis-

”
Den andra faktorn var att Estland – trots rysk ockupation – var så fritt från den sovjetiska mentaliteten.

kor föll offer för den kommunistiska terrorn. Att skriva om detta var att gestalta mänsklighetens största katastrof.

Sommaren 1964 tillbringade Solsjenitsyn och hans medhjälpare på en gård i Vörumaa. Här färdigställdes manuskriptet till Cancerkliniken. Detta manuskript hade påbörjats redan 1956 efter den avslutade cancerbehandlingen i Kazakstan, dit författaren var förvisad på livstid efter sina år i GULAG. I En kalv med eken stängades (1975) berättar författaren:

"... strax före nyåret 1954 reste jag till Tasjkent för att dö. Men jag dog inte (med tanke på min hopplöst vanskötta, akuta, elakartade svulst var det ett Guds under; jag kunde inte uppfatta det annorlunda. Hela mitt återvunna liv har sedan dess inte varit helt mitt eget; där finns en särskild syftning.) Den våren, då jag levde upp igen och var berusad av livets återkomst (kanske bara för ett par-tre år?) skrev jag i glädjeyran 'Arbetets republik.' " Alla sina tidigare verk hade Solsjenitsyn lärt sig utantill och sedan bränt manuskripten. Sitt första verk, Preussiska nätter, skrev han aldrig ned utan lärde sig utantill och bevarade i minnet under hela tiden i fänglägret. Men Arbetets republik skrev han ned och bevarade. Det är ett vittnesbörd om den eufori, som fyllde honom, sedan cancer övervunnits. Den

starkt självbiografiska romanen med miljö från sjukhuset i Tasjkent kunde nu Solsjenitsyn fullborda i Estland. Han arbetade vid ett trädgårdsbord utomhus, med ett tält vid sidan om till skydd mot regnskurar. Här fullbordades också Den första kretsen, boken om specialfängelset för vetenskapsmän.

Vad var det som tilltalade Solsjenitsyn i Estland? Själv har han nämnt två faktorer. Den första var mötet med estländare i fängelser och fängläger. Arnold Susi var endast en av dem, som gjorde ett starkt intryck på honom. Deras öde väckte hos honom ett medvetande om en kollektiv rysk skuld till Estland. Den andra faktorn var att Estland – trots rysk ockupation – var så fritt från den sovjetiska mentaliteten.

Naissaare lugu

Mihkel ärkas kui päikesekiired talle silma paistma hakkasid. Ta piilus hetke teki alt uurivalt ringi, ajas end unelaisalt püsti, läks trepist alla ja lükkas välisukse lahti. Terrassil seisis rohelistes kummikutes isa. Mihkel kükitas ja hakkas uurima isa jalgade ees lebavat suurt kala. Selle lõug oli ülespoole kõver, keha rohekate suurte täppidega ja imelikult paks. Üldse mitte selline sale ja hõbedane nagu tavaliselt.

„See lõhe tahtis minna jökke kudema aga jäi siin kalda all võrku kinni,“ seletas isa.

„Kurb,“ arvas Mihkel ja vaatas mäest alla päikese käes säteandavale merele. Aga tema mõte läks juba eile metsa alt leitud valgele pealuule ja hunnikule kontidele. Isa ütles, et rebane on vist jänese ära söönud. Mihkel arvas, et keegi on hoopis rebase enda nahka pannud. Aga targem on minna onu Toomase juurde, tema teab palju elusatest ja surnud loomadest, sest ta on olnud jahimees. Ta on kindlasti

praegu oma sepikojas ja teeb mõnda nuga või puulõhkumismasinat.

Aga ema ütles, et enne kui kuhugi minna, teeb ta pannkooke. Ja need tuleb ära süüa, sest Naissaarel sõid kõik inimesed juba sada aasta tagasi laupäeva hommikul pannkooke. „Lapsed ja naised sõid,“ nõustus Mihkel. „Kuid vanad mehed ei söönud, nemad sõid ainult kala,“ teadis Mihkel, sest nii olid mehed eile õhtul võrke pannes rääkinud.

Kui Mihkel Toomasega vanade kuuskede alla jõudis, olid valged kondid endiselt sambla peal. Toomas uuris pealuud ja ütles, et 100 protsenti rebane aga, kes ta ära sõi, olevat juba keerulisem lugu.

Mihkel pakkus, et ilmselt kotkad. Needsamad, kes hommikul mere kohal lendasid aga üldse tiibu ei liigutanud. „Võimalik, kuid pigem ikka keegi teine,“ arvas Toomas. „Hetkel jääb see saladus lahen-

damata.“ Mihkel mõtles, et siin, Naissaarel on üldse väga palju saladusi. Onu Petka rääkis eile, et siia kuskile on peidetud mitu tonni kulda. Temal oli isegi pliiatsiga joonistatud kaart, kus ristid peal. Mehed istusid Männikul ümber laua ja tahtsid kohe kulla metsast ära tuua aga Petka ütles, et juba on liiga pime. Mihkel arvas, et Petka tahabki, et see kuld oleks metsas, sest muidu oleks ta selle oma rongiga juba ammu ära toonud.

Seda, et Naissaare elu on hoopis teistsugune kui linnas, teadis Mihkel juba varem. Onu Koljal on majakas ja kollane vanaaegne buss, onu Raunol maa-alused käigud ja kahuritorn, onu Olaril lambad ja veetünn, kuhu saab tule sisse teha.

Aga hoopis teistsugune on onu Tõnu. Ühel päeval tõmbas Mihkel Omari Kүүini ukse ettevaatlikult lahti. Seal oli vaikus. Valgusvihk liikus aegla-

selt läbi pimedast saali. See oli nii salapärase. Just nüüd kui siin kedagi ei ole. Kõik on hoopis teistmoodi kui laval on pikkade sirgeks kammitud juustega onu Tõnu, kes õpetab käte ja silmadega, millal keegi peab hakkama pilli mängima või laulma. Siis on siin nii valge ja pidulik. Kõik inimesed kuulavad tõsiste nägudega ja on vait.

Veel pidulikum on vaid Naissaare kirikus. Täiskasvanud ütlevad kabel, kuid Mihkli jaoks on see kirik, väike puust kirik. Tavaliselt ei ole seal kedagi. Kuid kui siin käis Rootsi printsess Victoria, oli rahvast nii palju, et kõik ei mahtunud isegi kirikusse. Õpetaja Patrik oli sellel päeval nii õnnelik.

Õhtul läheb Mihkel isaga Hülgekari juurde ujuma. Ujuda on siin mõnus, ei pea libedate ja valusate kivide peal käima. Igal pool on liiv. Mõned ütlevad, et valge liiv. Päriselt

on see beež.

„Miks siin tegelikult hülgeid ei ole,“ võttis Mihkel jutu üles kui tema varbad jahedavõitu vette jõudsid.

„Vanasti olid ja ainult talvel kui siin oli jää. Siia tulid nad oma väikeste poegade, kes kaua ujuda ei jaksanud, siia puhkama,“ seletas isa ja püüdis jätta muljet, et vesi pole täna üldse külm. „Nüüd tulevad siia ainult metssead ja kaevavad liiva sügavaid auke.“

„Seda ma usun. Nad otsivad siit juurikaid kui kõhud on tühjad ja midagi muud süüa ei ole,“ näitas Mihkel oma Naissaarelt kogutud teadmisi. Viskas end kõhuli vette ning ujus tükk aega mööda mere liivast põhja nagu lest. Kui Mihkli peanupp uuesti pinnale tõusis, teatas ta surmtõsiselt:

„Aga see elukas, kes minu peale õhtul metsast möirgas, kui teie kontserdil olite, küll sokk ei olnud.“

„Mina ei ole näinud ega ka kuulnud, et Naissaarel elaksid

mingid suured elukad,“ muigas isa ja istus kaelani vette. „Ta tahtis sind hirmutada ja näidata, et tema on siin peremees. Siis sokud vahel hauguvad nagu koerad ja möirgavad nagu elukad.“

Mihkel hüppas pea ees lainesse, siis järgmisesse ja veel ühte, mis mõnelt möödunud laevalt kaldale rullusid.

„Isa, kas sa mäletad neid soomlasi, kes oma jahiga sadamas olid ja ütlesid, et kui Naissaar oleks Soomes, sõidaksid siin bussid, oleks kool ja mitu kauplust,“ uuris Mihkel.

„Mäletan. Nad arvasid, et siin oleksid ka hotellid, Bolt takso ja vähemalt üks hiina restoran,“ ei suutnud isa tõsiselt jääda.

„Ma arvan, et nad tegid nalja,“ oli Mihkel kindel.

„Seda ei juhtu,“ ütles isa ja üritas nende märgi liivaseid riideid rannalt kokku korjata. „Võid kindel olla, et Naissaar jääb Eestisse ja just sellisena alles.“

Margus Mets

Ett sanningsord uppväger hela 100 aastat isest

Över hela världen högtidlighölls i december 2018 hundraårsdagen av Aleksander Solsjenitsyns födelse. I Paris uppmärksammade Sorbonne och Institut de France dagen.

Tre nya volymer med författarens verk publicerades av hans franska förlag, YMCA-Press. Till det mest intressanta hör utställningen av originalmanuskriptet till Gulag-arkipelagen. Vad som är mindre känt är att stora delar av detta manuskript tillkom i Estland.

Man förstår bakgrunden om man läser Jaan Kross roman Paigallend (sv. övers. På stället flyg).

Han skildrar där vad som skedde efter det tyska tillbakadragandet från Estland hösten 1944. I det maktvakuum som uppstod upprättade den estniska Nationalkommittén en ny, estnisk regering. I denna regering ingick advokaten Arnold Susi som utbildningsminister. En vecka efter att denna regering upprättats, började den sovjetiska offensiven mot Estland, som då endast hade spridda militära styrkor till förfogande, bl.a.

Brödrabataljonen, som stridit på finsk sida i Försättningskriget. Den ryska övermakten krossade på kort tid motståndet, och den estniska regeringen fängslades och fördes bort till okända öden. Sammanlagt deporterades sedan 100.000 människor av en befolkning om 1 miljon. Men den estniska regeringens budskap till eftervärlden är tydligt: Det var inte Sovjet, som befriade Estland från tyskarna. Sovjet

krossade istället ett fritt land. I sin roman skildrar Jaan Kross hur en regeringstjänsteman från en sändare i Hermanstornet söker få fram ett nödrop till den övriga världen. Sovjet sökte dölja den historiska sanningen, bl.a. genom att i Tallinn uppföra ett monument till minnet av de ryska soldater, som uppgavs ha varit Estlands befriare – den s.k.

Bronssoldaten. Det verkliga förhållandet var, som nämnts, det motsatta: Röda Armén krossade ett fritt lands svaga styrkor.

Terror började omedelbart. På nytt rullade fångvagnarna österut, liksom de gjort i juni 1941. Arnold Susi hörde till

de fängslade. Under vistelsen i Lubjanka-fängelset i Moskva mötte han för första gången Aleksander Solsjenitsyn. Denna hade då tills nyligen tjänstgjort som kompanichef vid ett artillerimätkompani, som sattes in i Ost-Preussen. Alexander Solsjenitsyn har skildrat den kulturkollision det var för honom att möta ett högt utvecklat västerländskt samhälle. Alla människor var evakuerade eller på flykt, men husen

och allt i dem fanns kvar. Sin upplevelse gestaltade han i diktverket Preussiska nätter. I ett brev från Ost-Preussen till en vän hade han emellertid fällt kritiska yttranden om Stalins sätt att leda kriget. Det var i hög grad berättigade synpunkter, från en frontofficers synpunkt. Stalin var en militär amatör men agerade likafullt som överbefälhavare, vilket orsakade oerhörda och onödiga förluster. Brevet hamnade hos censuren och Solsjenitsyn greps inför sitt förband och fördes fängslad till Moskva.

Så möttes den estniska advokaten och den ryske officeren i Lubjanka-fängelset. Solsjenitsyn hade aldrig någonsin mött en sådan man. Susi kunde berätta om ett samhälle, som Solsjenitsyn inte hade en aning om; man måste veta att Sovjetunionen under Stalin var hermetiskt tillslutet för omvärlden, och dessutom var människor skräckslagna av terror. Arnold Susi kunde berätta om ett land, där var och en kunde yttra sig fritt och skriva fritt, där man själv bestämde vilken politik man ville främja – och, sällsammast av allt – han kunde berätta om parlamentarisk demokrati. De två skildes snart åt, men de glömde inte varandra.

Båda fick tillbringa lång tid i Sibirien, dit även Arnold Susis familj deporterats. Efter Stalins död öppnades fånglägren undan för undan och de överlevande bland de deporterade kunde återvända. I universitetsstaden Tartu fanns en modig kvinna vid namn Marta Port, som tog som sin uppgift att ta emot de återvändande. Hon ägde en liten gård i byn Haava utanför Tartu, och

isest

jumalateenistus saarel. Siis loeti rootsi keeles ette iseseisvus-manifest, mille järgi "Vabariigi piires elavatele rahvusliste vähemutele, venelastele, sakslastele, rootslastele, juutidele ja teistele kindlustatakse nende rahvus- kultuurilised autonoomia õigused." Naissaarel, nagu teistelgi eestirootslaste asualadel hakati neid õigusi teostama vallaomavalitsuste kaudu.

1919. aastal loendati saarel umbes 250 tagasitulnud naissaarlast, kellest 138 olid rootslased. Tee Naissaare vallaomavalitsuse taastamise oli valla.

21. jaanuaril 1920 ilmunud Riigi Teatajas, nr 8/9, on teadaanne: "Harju maakonna nõukogu otsuse järele 16. aug. 1919. a. on Naissaare kogukond Harku vallast ära lahutatud ja temast iseseisev Naissaare vald asutatud. Uus vallaomavalitsus avas oma tegevuse 1. detsembril 1919. a."

Niisiis möödus 1. detsembril 100 aastat Naissaare valla, siis juba kõiki saareelanikke hõlmanud mitteseisusliku omavalitsuse sünnist. Seega

”
Uus vallaomavalitsus avas oma tegevuse 1. detsembril 1919. a.

taasloodi Naissaare vald – ja seda juba tänapäevases mõttes – samal päeval, kui avati eestikeelne Tartu Ülikool.

1940. aastal oli vastse punavõimu üks esimesi, juba 25. juulil tehtud otsuseid

Naissaare valla likvideerimine. Vastav otsus avaldati 27. juulil ilmunud Riigi Teatajas (nr 83).

30. novembri esimese adventi jumalateenistusel Naissaare Maarja kabelis meenutati 100 aasta möödumist Naissaare valla tegevuse taastamisest Eesti Vabariigis. Seda tähistas ka süüdatud valge advent-iküüal.

Kalev Kukk

